

Лошков Ю.І.

доктор мистецтвознавства, професор
кафедри народних інструментів

Харківська державна академія культури

ДОМРОВЕ ВИКОНАВСТВО В УКРАЇНІ

(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Анотація. Визначається специфіка функціонування домрового виконавства як різновиду професійного народно-інструментального мистецтва в музичній культурі України другої половини ХХ ст.

Ключові слова: академічне народно-інструментальне мистецтво, домра, оркестрове виконавство, ансамблеве виконавство, сольне виконавство.

Аннотация. Лошков Ю.И. Домровое исполнительство в Украине (первая половина ХХ в.). Определяется специфика функционирования домрового исполнительства как разновидности профессионального народно-инструментального искусства в музыкальной культуре Украины второй половины ХХ в.

Ключевые слова: академическое народно-инструментальное исполнительство, домра, оркестровое исполнительство, ансамблевое исполнительство, сольное исполнительство.

Summary. Loshkov U.I. *Domra performance in Ukraine (the second half of the XX century).* Author of the article define specifically function the domra performance – the variety of professional public and instrumental art in the musical cultural of Ukraine of the second half of the XX century.

Key words: academical public and instrumental art, domra, orchestra performance, ensemble performance, solo performance.

Постановка проблеми. Протягом другої половини ХХ століття у вітчизняній науковій думці формувалася напрямком, представники якого досліджували специфіку народно-інструментального виконавства. Між тим, понині спостерігається відсутність ґрунтовних досліджень значної кількості культурологічних проблем, як у сфері теорії, так і історії народно-інструментального виконавства академічного рівня. Зокрема, невизначеною залишається специфіка еволюції домрового виконавства та його ролі в процесі формування академічного народно-інструментального виконавства в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. Запропонована стаття є продовженням попередньої публікації [5] та ґрунтується на аналізі існуючих розвідок в галузі вітчизняного народно-інструментального виконавства і особистих досліджень автора статті. Слід зазначити, що специфіка функціонування домрового виконавства в другій половині ХХ століття розглядалася фрагментарно. Таким чином, недостатня розробленість означеного питання та усвідомлення цього факту як проблеми і зумовило мету даної публікації.

Виклад основного матеріалу. Підсумком попередньої публікації було виявлення характерних ознак функціонування домрового виконавства у вітчизняній музичній культурі 1920-1930-х рр., серед яких однією з головних було активне поширення колективного домрово-балалаєчного виконавства завдяки політиці більшовицької влади, спрямованої на культурне виховання мас через організований художньо-самодіяльний рух.

Після Великої Вітчизняної війни популярність домрово-балалаєчних колективів у самодіяльній галузі не зменшилася. Взагалі, в третій чверті ХХ ст. значна кількість самодіяльних домрово-балалаєчних колективів за свою активну культурно-просвітню діяльність та високий рівень виконавської майстерності отримала почесне звання «народний». Першими це звання в 1957 р. отримали визнані колективи з багаторічною історією: Миколаївський Заслужений колектив УРСР та оркестр Дніпропетровського Палацу культури імені Ілліча. В 1960-х рр. «народними» стали оркестри Ворошиловградського Палацу культури (надалі – ПК) тепловозобудівного заводу, Білопольського районного Будинку культури (надалі – БК) Сумської області, Жданівського ПК тресту «Азовсталебуд», Кіровоградського БК заводу тракторних агрегатів, Фрунзенського районного БК (Одеська область), Новосанжарського районного БК (Полтавська область), Сумського ПК машинобудівного заводу, Новокаховського міського ПК (Херсонська область), Уманського міського БК (Черкаська область), Новгород-Сіверського міського БК (Чернігівська область); колективи Києва (Жовтневого ПК, ПК заводу «Більшовик», БК заводу «Арсенал», БК залізничників), Київської області (Кагарлицького, Фастівського, Яготинського районних БК) тощо.

Оркестрові колективи з домрами знаходили розповсюдження також в дитячій творчості. До 1938 року в Україні функціонували 31 палац піонерів і 128 клубів юних піонерів, у багатьох з яких були організовані оркестри та ансамблі народних інструментів. В 1930-х рр. у Миколаївському Палаці піонерів був організований

Надійшла до редакції 9.01.2012

оркестр баяністів під керівництвом С. Г. Когана [3, с. 144]. В ті ж часи В. А. Комаренком створений оркестр народних інструментів при Харківському Палаці піонерів і жовтенят [4, с. 41]. В 1945 році випускник Ворошиловградського музичного училища Георгій Абарцумович Аванесов створив при місцевому Палаці піонерів оркестр, який налічував більше 50 хлопчаків [9, с. 163]. Інструментальний склад оркестру налічував групи домр, балалайок і баянів, дерев'яні та мідні духові інструменти [2, с. 47].

Необхідно відзначити, що в 1960-ті рр. оркестрові колективи на основі домрових інструментів з'являються і в західноукраїнських землях. Так, в 1961 році розпочав свою творчу діяльність оркестр народних інструментів Кіцманського районного БК Чернівецької області; в 1962 р. на Рівненщині були організовані оркестри при обласному Будинку художньої самодіяльності профспілок та Острівському районному БК, а в 1966 – при Млинівському районному БК. Завдяки професійному хисту організатора та керівника млинівського колективу А. П. Андрухова оркестр в 1970 р. отримав звання «народний», а в 1974 став лауреатом (срібна медаль) Всесоюзного фестивалю в Москві та демонстрував свою майстерність на Всесоюзному радіо та республіканському телебаченні. Організований в 1967 р. домрово-балалаечний оркестр Козовського районного БК Івано-Франківської області (керівник П.В. Гаврон) також неодноразово брав участь в різноманітних культурних заходах у Москві [6, с. 46-47].

Поряд з просуненням домри в західні райони України поширюється тенденція поєднання в одному складі українських та російських народних інструментів. В означений період українські народні інструменти збагатили і розширили художньо-виражальні можливості самодіяльних домрово-балалаечних колективів Києва, Харкова, Кіровограда та ін. Так, інструментальний склад оркестру Кіровоградського обласного Будинку вчителів (керівник І. Заруба) налічував, крім групи домр, чотири скрипки, бандуру, цимбали, сопілку та кларнет, а в оркестрі Кіцманського районного БК налічувалося 29 домр, 6 балалайок, 3 баяни та цимбали; бандура використовувалася як сольний інструмент.

У професійній галузі відбулося незначне розширення географії функціонування колективів на основі домрово-балалаечної групи. В Харкові продовжував інтенсивну концертну діяльність філармонічний народно-інструментальний оркестр. У 1952 р. на чолі колективу стають випускники Харківської консерваторії В. Савіних та В. Яровий, а з середини 50-х рр. оркестр перетворюється на ансамбль народних інструментів з вісімнадцяти виконавців. В 1975 р. колектив очолив місцевий музикант М. Стецюк, який розширив темброві та динамічні можливості ансамблю за рахунок скорочення акомпануючих інструментів та передачі функції акомпанементу електрогітарі, введення басової гітари, дерев'яних духових та альтових домр. В основі інструментального складу залишилися чотири чотириструнні домри як основні мелодичні інструменти [6, с. 32]. Колектив проіснував до середини 1990-х рр.

В 1944 р. за ініціативою професора Київської консерваторії М. М. Геліса при Республіканському радіо-

комітеті було створено оркестр народних інструментів, яким з 1946 по 1957 рр. керував заслужений артист України М. Хіврич. На початковому етапі інструментальний склад колективу був, за київськими традиціями, «неаполітанським» – гітари та концертино. Пізніше він поповнився домрами та баянами. Оркестр був активним пропагандистом творчості київських композиторів: Г. Таранова, А. Штогаренка, К. Домінчена, Г. Майбороди, І. Віленського, Я. Цегляра. Це був високопрофесійний колектив, в складі якого були такі виконавці на домрі, як Н. Комарова, А. Потоцька, М. Гома та ін. Зокрема, Н. Комарова часто виступала з оркестром як солістка, а її блискуче володіння технікою гри на інструменті відзначалося в періодичних виданнях. Оркестр народних інструментів Республіканського радіокомітету було розформовано в 1958 р. в зв'язку з тим, що він «недостатньо відтворює національну визначеність інструментального складу» [2, с. 42].

Починаючи з 1947 р. в Криму проводив велику музично-просвітницьку діяльність домровий секстет Кримської філармонії. В складі секстету виступали: А. Дутов, В. Кубарев, А. Пожидаєв, П. Булигін, В. Кас'янов. Художнім керівником і солістом секстету був лауреат Всесоюзного огляду виконавців на народних інструментах 1939 р. М.А. Марецький. Він зробив вагомий внесок у справі популяризації виконавства на чотириструнній домрі в Україні. Понад 20 років продовжувалася його невтомна концертна діяльність М.А. Марецького як соліста Кримської філармонії. Він виступав з численними лекціями-концертами, в яких висвітлював значення народних інструментів, концертував у супроводі симфонічного оркестру, виконуючи на сконструйованій ним електродомрі найскладніші твори скрипового та домрового репертуару [2, с. 40].

В 1975 році за рішенням Міністерства культури УРСР та з ініціативи філармонії й громадськості міста в Одесі був створений оркестр народних інструментів Одеської філармонії – останній з існувавших в Україні професійних оркестрів на основі домрово-балалаечної групи. З дня заснування художнім керівником та головним диригентом оркестру був один з учасників домрового секстету Кримської філармонії В. Кас'янов. Основу інструментального складу колективу з 40 виконавців склали чотириструнні домри (прими – 15, альти – 4, тенори – 2, басы – 2, контрабасы – 3). Оркестр пропагував твори українських композиторів для подібного інструментального складу, тому його репертуар значно відрізнявся від репертуару аналогічних професійних колективів Росії [6, с. 30].

Таким чином, специфічними ознаками третього етапу (1940-1980-ті роки) є подальший розвиток в Україні колективного домрового виконавства, який характеризується: розширенням географії самодіяльних колективів з домрами в бік Західної України; поширенням колективного домрово-балалаечного виконавства в сфері дитячої творчості; періодичним функціонуванням при Київській, Харківській, Кримській та Одеській філармоніях професійних народно-інструментальних оркестрів та ансамблів; активізацією процесу залучення в домрово-балалаечний склад українських народних інструментів.

Але основною специфічною ознакою цього періоду необхідно вважати остаточне формування освітньої системи в галузі народно-інструментального мистецтва та традиційність функціонування оркестрів на основі домрово-балалаєчної групи як навчальних баз практики колективного виконавства для студентів середніх і вищих спеціальних навчальних закладів.

По-перше, необхідно вказати, що в цей період завершилося формування вищої освіти в народно-інструментальній сфері. Так, в 1946 році кафедра народних інструментів була відкрита у Львівській державній консерваторії імені М.В. Лисенка, а студентський домрово-балалаєчний оркестр з баянами та ударними інструментами розпочав функціонувати в 1950 році. Колектив очолила вихованка Київської консерваторії домристка Є. Новак. На той час оркестр у своєму складі нараховував близько 20 виконавців та займався концертною діяльністю в місті й області [8].

В 1949 році кафедра народних інструментів та студентський оркестр (перший керівник В.В. Єфремов) розпочинають діяти при Одеській державній консерваторії. До межі 1960-1970-х років відноситься формування кафедри народних інструментів Донецького музично-педагогічного інституту, а найбільші творчі злети студентського оркестру народних інструментів пов'язані з ім'ям В'ячеслава Васильовича Воеводіна.

У 1959 році для поліпшення фахової підготовки керівників художніх самодіяльних колективів у Харківському державному бібліотечному інституті (нині – Харківська державна академія культури) була започаткована республіканська система цільової підготовки кадрів для художньої самодіяльності. В зв'язку із цим була створена кафедра хорового диригування з секцією народних інструментів, яку в 1960 році було реорганізовано на кафедрі народних інструментів. Завідувачем було призначено талановитого музиканта-диригента та досвідченого педагога В.М. Кончича (1920-1981), який, поряд з формуванням кафедри, організував і студентський оркестр народних інструментів [7], який протягом 1980-х років тричі ставав лауреатом конкурсів творчих колективів вузів культури та мистецтв (1982, 1985, 1987).

У 1970 році в колишній філії Харківського державного інституту культури – Київському державному інституті культури (нині – Київський національний університет культури і мистецтв) була створена кафедра народних інструментів. Першим керівником студентського оркестру домрово-балалаєчного типу був Д. П. Казачков.

У другій половині 1950-х років при педагогічних вузах започатковується підготовка вчителів музики та співу. Так, вперше в Україні з 1953 року підготовка вчителів музики та співу для загальноосвітніх шкіл розпочалася в Ніжинському державному педагогічному інституті імені Миколи Гоголя, а оркестр народних інструментів заснований в 1956 році випускником Київської консерваторії М.А. Давидовим [3, с. 530]. В 1957 році організована кафедра хорового співу та музики в Харківському державному педагогічному інституті імені Г.С. Сковороди. Першим керівником кафедри та організатором оркестру став В.А. Комаренко. До інструментального складу оркестру входили

групи: домр (20 виконавців), балалайок (9 виконавців), тембрових гармонік (9 виконавців) та ударні (1). Підготовка вчителів музики і співу на базі філологічного факультету Ворошиловградського педагогічного інституту розпочалася в 1960 рр. До початку 1980-х рр. тут існував оркестр народних інструментів на основі домрово-балалаєчної групи.

Становлення оркестрового домрово-балалаєчного виконавства на Запоріжжі пов'язано з творчістю видатного митця Віктора Миколайовича Овода (1934-2004). Понад 30 років він керував оркестром народних інструментів музично-педагогічного факультету спочатку Запорізького, а після переведення – Мелітопольського державного педагогічного університету. Концертне виконавство завжди залишалось невід'ємною складовою колективу: виступи в Києві, Запоріжжі, Дніпропетровську, Харкові, Донецьку, участь у міжнародних конкурсах та фестивалях у Фінляндії (1967), Румунії (1971), Польщі (1977), Іспанії (1997), Франції (1992, 1996, 2001) [3, с. 530].

Необхідно зазначити культивування домрово-балалаєчно-баянного виконавства в педагогічних навчальних закладах західних регіонів України, що зумовлено культурною політикою радянської влади в галузі педагогічної освіти та, зокрема, наявністю, як норми, типових навчальних планів і програм.

Так, у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка в 1962 році відкрито музично-педагогічний факультет. З самого початку навчання удосконалені народні інструменти активно впроваджувалися в процес підготовки вчителів музики. Зокрема, баян та домра, разом із фортепіано та скрипкою були запроваджені як основний музичний інструмент, а балалайка, сопілка та цимбали – як додатковий [3, с. 498]. Оркестр народних інструментів «Ліра» (1965-1995), заснований Е. Мантулєвим, мав на початку традиційний домрово-балалаєчний склад, до якого з часом були введені бандури та інші українські народні інструменти, залежно від наявних виконавців [3, с. 502].

У Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника класи баяну та домри були започатковані в 1962 році в межах спеціальності «Українська мова та література з музикою» на філологічному факультеті, а в 1968 році вже на музично-педагогічному факультеті розпочав функціонування оркестр народних інструментів на основі домрово-балалаєчної групи [3, с. 544].

Активізація процесу створення навчальних народно-інструментальних осередків в означений період відбувається в середніх спеціальних музичних закладах. Зокрема, протягом 1940-х рр. відділи та домрово-балалаєчні оркестри були започатковані в музичних училища Чернігова, Дрогобича, Львова, Івано-Франківська. Завершився процес поширення народно-інструментальних освітніх осередків створенням відділів народних інструментів та учнівських домрово-балалаєчно-баянних оркестрів в Уманському музичному училищі імені П. Демущького (кінець 1960-х років) та Маріупольському музичному училищі (1970).

Отже, до початку 1970-х років в Україні закінчився процес формування академічного народно-інструментального виконавства на основі започаткування

активної діяльності класів домри, балалайки, баяну та оркестрів народних інструментів з групами домр, балалайок та баянів у вищих та середніх спеціальних музичних навчальних закладах.

Значне місце в творчій діяльності вітчизняних навчальних осередків народних інструментів зазначеного періоду посідало професійне ансамблеве виконавство, яке здійснювалося, в першу чергу, силами студентського та викладацького складу. Так, з 1977 р. в Чернігівському музичному училищі функціонує ансамбль народних інструментів «Гармоніка» (засновник та керівник В.М. Кожан), в основі інструментального складу якого були чотириструнні домри (три прими, альт) [3, с. 423].

У Київській консерваторії в 1950-ті рр. успішно функціонував унісон домр під керівництвом Н. Комарової. В 1960-ті рр. В. Гапон створив в Одеській консерваторії інструментальний секстет, до складу якого увійшли дві домри-прими, домри-тенор та контрабас, балалайка, баян. З цим колективом в різні роки виступали всі провідні солісти-вокалісти Одеси. Видавництвом «Музична Україна» був випущений збірник творів з репертуару ансамблю. В колективі пройшли плідну практику багато випускників консерваторії. Деякі з них пізніше організували подібні колективи в інших місцях (В. Бендюг у Херсоні, М. Жерновий у Полтаві). За зразком ансамблю В. Гапона в Київській консерваторії у 1970-х роках був започаткований інструментальний ансамбль, нині – колектив Національної філармонії – «Рідні наспіви».

У 1964 році, за ініціативи відомого харківського діяча народно-інструментального мистецтва Є.О. Бортника, на кафедрі народних інструментів Харківського інституту культури був створений педагогічний ансамбль, інструментальний склад якого налічував шість чотириструнних домр (три прими, два альти, тенор), чотири балалайки (прима, секунда, альт, контрабас), бандуру та п'ять баянів. Колектив у різні роки налічував від 15 до 25 учасників існував майже два десятиліття. Виступи колективу проходили в місті, районах області, селах, культосвітніх училищах України, де на його зразок почали створюватися подібні ансамблі. Народно-інструментальний колектив став творчою лабораторією для харківських композиторів: І. Польського, О. Літвінова, О. Жука, О. Стеблянка, М. Стецюна, І. Ковача, Ю. Алжнева, В. Пікуліка, В. Кубасова, А. Гайденка [1].

Сольне домрове виконавство в другій половині ХХ ст. функціонувало, перш за все, завдяки творчості митців, які поєднували виконавську діяльність з викладанням у спеціальних вищих навчальних закладах. Так, один із фундаторів вітчизняної академічної школи домрового виконавства Микола Тимофійович Лисенко (1918-2007), працюючи протягом 1947-1951 рр. домристом-солістом Харківської філармонії, водночас викладав у місцевій консерваторії. Його учень по Харківській консерваторії Федір Гнатович Коровай (1927-1989), який вже під час навчання став переможцем конкурсів (1957), а після цього тривалий час працював у системі «Укрконцерту» як домрист-соліст, започаткувавши в Україні сольні домрові концерти в двох відділеннях, з 1963 р. займався педагогічною діяльністю в рідному вузі. Інший вихованець М. Т. Лисенка Борис Олександрович Міхеев (1937 р. н.) ще до вступу в

консерваторію був солістом ансамблю народних інструментів Харківської філармонії (1955-1961) і надалі займався виконавством у філармоніях Києва, Львова, Харкова, Москви, Воронежа, поєднуючи її з педагогічно-адміністративною діяльністю в різних культурних центрах України. Перші сольні концерти Валерія Микитовича Івка (1941 р. н.) відбулися під час навчання в Одеській консерваторії (1958-1963) і продовжувалися майже півстоліття в поєднанні з викладацькою діяльністю в Донецькому музично-педагогічному інституті.

Висновок. Таким чином, специфікою функціонування домрового виконавства в Україні 1940-1980-х рр. стало, поряд із становленням сольної форми виконавства на домрі як високопрофесійної художньої творчості, подальше поширення колективного домрово-балаласечно-баянного музикування, з одного боку, як в самодіяльній, так і в професійній сфері, з іншого – в контексті географічних меж: від східних та центральних регіонів до південних та західних. Необхідно додати, що за чисельним та інструментальним складом в колективному домрово-балаласечно-баянному виконавстві у зазначений період переважало оркестрове музикування. Окрім того, зазначений період характеризується поступовим зникненням у професійній сфері великих народно-інструментальних колективів на основі домрово-балаласечної групи та їх заміною на мобільні невеликі за чисельним складом ансамблі (в Харкові та Києві – в 1950-ті роки, Одесі – в 1980-ті).

Література:

1. Большакова Т. Кафедра народних інструментів ХДАК та оркестри народних інструментів Харківщини на початку ХХІ ст. / Т. Большакова, Л. Понікарова // Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних вузів України: тези Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 2 грудня 2005 р. — К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2005. — С. 49–61.
2. Бортник Є. Домра в самодіяльному мистецтві Радянської України / Є. Бортник. — Х.: ХГІК, 1974. — 57 с.
3. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах / М. Давидов. — К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. — 592 с.
4. Лошков Ю. Володимир Андрійович Комаренко: моногр. / Ю. Лошков. — Х.: ХДАК, 2001. — 114 с.
5. Лошков Ю. Домрове виконавство в Україні (перша половина ХХ ст.) / Ю. Лошков. — Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: зб. наук. пр. — Х.: ХДАДМ, 2011. — № 2. — С. 31–34.
6. Пересада А. Оркестри русских народных инструментов: Справочник / А. Пересада. — М.: Сов. композитор, 1985. — 296 с.
7. Понікарова Л. Харківська академічна школа народно-інструментального мистецтва: 3 досвіду діяльності кафедри народних інструментів ХДАК (1959-2004 роки) / Л. Понікарова. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. — 76 с.
8. Посікіра Л. Оркестри народних інструментів у Львівській державній музичній академії ім. М.В. Лисенка / Л. Посікіра // Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних вузів України: тези Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 2 грудня 2005 р. — К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2005. — С. 61–66.
9. Творческое наследие В.В. Андреева и практика самодетального инструментального исполнительства: сб. науч. тр. — Л.: ЛГИК им. Н. К. Крупской, 1988. — 172 с.